

Ursula K. Le Guinová

Proč číst fantasy

Ursula K. Le Guinová

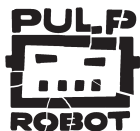
—

Proč číst fantasy,
jak to, že zvířata v knížkách
mluví, a odkdy se Američané
bojí draků

(Cheek by Jowl

&

Why Are Americans Afraid of Dragons?)

Gnóm![®] a Pulp Robot[®] jsou registrované ochranné známky.

*Proč číst fantasy,
jak to, že zvířata v knížkách mluví,
a proč se Američané bojí draků
(Cheek by Jowl, Why Are Americans Afraid of Dragons?)*
Cheek by Jowl: Copyright © 2009 by Ursula K. Le Guin
„Why Are Americans Afraid of Dragons?“, Copyright © 1974
by Ursula K. Le Guin
Czech edition © 2019 Gnóm! – Jakub Němeček
Pulp Robot Library # 2
Translation © Jakub Němeček
Cover drawing © Tomáš Kučerovský
První české vydání. First Czech edition.
ISBN: 978-80-88299-06-6

Obsah

<i>Předmluva českého vydavatele</i>	6
Proč se Američané bojí draků?	13
Některé předpoklady o fantasy	25
Klidné místo uvnitř	31
Znovu si přečíst Králíčka Petra	43
Kritici, netvoři a fantastové	51
Bok po boku, tlapku v ruce – zvířata v dětské literatuře	71
I. <i>Lidská bytost: kontinuum a dichotomie</i>	72
II. <i>Tři literatury</i>	77
III. <i>Zvířata mluví: velký a malý jazyk</i>	81
IV. <i>Životopisy zvířat</i>	85
V. <i>Romány o zvířatech</i>	105
VI. <i>Tlapku v ruce</i>	122
VII. <i>Bajky a fragmenty duše</i>	133
VIII. <i>Závěr</i>	142
Mladý dospělý v „young adult“ literatuře	147
Poselství o poselstvích	165
Proč chtějí mladí lidé fantasy aneb Pozor na to, co jíte	171
<i>Bibliografie</i>	178
<i>Poznámka k původním ilustracím</i>	182
<i>Životopis autorky</i>	183
<i>Slovníček autorů</i>	185

Předmluva českého vydavatele

Tato kniha má dvojí poznámky. Ty autorčiny najdete, stejně jako v původním vydání, na konci každého eseje. V textu jsou značeny číslicemi v hranatých závorkách. Poznámky překladatele najdete pod čarou a jsou značeny číslicemi v horním indexu.

Překladatel se pod čarou omlouvá všem, kdo nesnášejí poznámky překladatele pod čarou. Připadaly mu prý nezbytné, protože kniha byla psána pro americké, anglické (případně australské) čtenáře a odkazuje na autory, jež u nás známe jen okrajově. Poznámky překladatele tedy mají suplovat kontext, do něhož se rodilý mluvčí již narodil.

Některé poznámky dokonce přerostly ve *Slovníček autorů*, který najdete na konci knihy.

Překladatel se snažil množství poznámek omezit. Vynechal např. autory, kteří u nás patří do všeobecného kulturního povědomí (Shakespeare, Swift...), a také autory, kteří jsou českým čtenářům fantastiky již notoricky známí (Tolkien).

Sbírky esejů a literárně teoretických textů Ursuly K. Le Guinové jsou stejně zajímavé a kritikou oceňované jako její romány a povídky. Proto je trochu záhadou, proč tato knížka přilétá jako první vlaštovka až po třiceti letech svobody slova v naší zemi, ale svět prostě odjakživa záhadami oplývá.

Kniha představuje soubor esejů a přednášek, jež autorka přednesla či napsala při různých

příležitostech v letech 2004–2009. Nejde možná o její nejslavnější esejistickou sbírku, ale do aktuálního českého prostředí se mi zdála pro začátek vhodná, protože téměř všechny texty se zabývají úlohou fantastické literatury a/nebo fantasy¹ v lidské kultuře, a my fantasy v češtině sice hodně čteme a píšeme, ale nijak nereflktujeme.

Jeden z esejů se věnuje také literatuře pro věkovou skupinu „young adult“. Termín jsme nepřekládali. Pokud se nám podařilo zjistit, všichni, kdo vydávají tento druh literatury v češtině, pro něj používají anglický název. Mimochodem, v tomto eseji (**Mladý dospělý v „young adult“ literatuře**) se z první ruky dozvíte, jak vznikala trilogie, resp. pentalogie *Země-moří*, což je informace, která pokud vím, v češtině až dosud dostupná nebyla.

Velkou část knihy pak zabírá text, který se netýká přímo fantasy. Je to rozsáhlé strukturované pojednání **„Bok po boku, tlapku v ruce – zvířata v dětské literatuře“**, které popisuje a uvádí do souvislosti známé i méně známé tituly, v nichž dochází k interakci mezi lidmi a zvířaty. Tento esej dal i původní název celému sborníku: *„Cheek by Jowl“*, což se do češtiny překládá jako „bok po boku“, „těsně vedle sebe“, ale doslovný překlad by byl „líce na líci“, ve smyslu tlačence v krabičce sardinek, ale zde zcela určitě ve smyslu těsného, intimního sousedského soužití lidí a zvířat. Celé pojednání se totiž zamýšlí nad tím, nakolik jsme se odcizili a vzdálili

¹ Připomeňme si, že v angličtině označuje slovo „**fantasy**“ 1) žánr, který takto označujeme i v češtině, 2) fantastickou literaturu jako takovou, 3) fantazii jako takovou. V překladu bylo tedy nutné vybírat z těchto tří termínů čistě na základě kontextu.

„předbetonovému“ světu, v němž byly zvířecí a lidský element ještě přirozeně propojené.

Jako bonus jsem zařadil o třicet let starší esej „**Proč se Američané bojí draků?**“ z roku 1973, a to pro jeho častou citovanost na webu a svěží hippie vůni v něm obsaženou. Také je zajímavé porovnávat, nakolik se autorčin přístup k tématu za třicet let změnil. Eсей ve skutečnosti patří do druhé autorčiny sbírky esejů *The Language of the Night* (1979).

Dále bych rád předem upozornil na opakování myšlenek, a dokonce celých vět. Autorka v jednom případě sama přiznává, že si vypůjčila část jiné přednášky – a zdá se, že hned několik textů vzniklo v témže roce 2004. Považuji proto sbírku za spíše terénní, pracovní příručku, nicméně příručku pro české příznivce fantastiky v danou chvíli celkem potřebnou.

To je asi vše, co je třeba vědět ke čtení. Kdo má zálibu v dlouhých předmluvách, necht' čte dále.

Hypotetická otázka: kdyby se Ursula K. Le Guinová narodila v Československu, podepsala by Chartu? Za sebe odpovídám, že ano, a nejspíš by se rovnou i podílela na jejím textu.² Po převratu by pak

² Představa alternativní historie, v níž disidentka Le Guinová stojí na podzim 1989 na balkoně Melantrichu a mluví k lidem, má podivné echo v její tvorbě: Le Guinová si už v padesátých letech dvacátého století vymyslela Orsínii, fiktivní stát ve střední Evropě, jenž byl součástí Rakouska-Uherska a po druhé světové válce se stal součástí východního bloku. První romány a povídky ještě neúspěšné a neznámé Le Guinové se odehrávají právě v Orsínii. Poslední

Proč se Američané bojí draků?

Poznámka editora:

Text představuje bonus k českému vydání sbírky esejů „*Cheek by Jowl*“.

Původně šlo o proslov přednesený roku 1973 na konferenci *Pacific Northwest Library Association* (Sdružení knihovníků oblasti *Pacific Northwest*), který vyšel tiskem poprvé roku 1974 ve čtvrtletníku zmíněné organizace a následně roku 1979 v chronologicky druhé sbírce autorčiných esejů s názvem *The Language of the Night* (*Jazyk noci*).

Tohle měl být proslov o fantasy. V poslední době jsem však zrovna neoplývala nápady a nemohla jsem se rozhodnout, co vlastně říkat; a tak jsem tahala rozumy, z koho se dalo. „Co si myslíš o fantasy? Řekni mi něco o fantasy.“ A jeden kamarád povídá: „Dobře, tak já ti povím něco fantastického. Před deseti lety jsem napochodoval do dětského oddělení knihovny v tom a tom městě a chtěl si půjčit *Hobita*. Knihovnice mi řekla: „Jé, ale tohle my máme jen v oddělení pro dospělé; my si totiž myslíme, že utíkat před realitou není pro děti dobré.““

Nevěděli jsme s kamarádem, jestli se tomu máme smát, nebo nad tím brečet, a shodli jsme se na tom, že za posledních deset let se věci hodně změnily. Takové mravoučné cenzurování fantasy dnes určitě není v dětských knihovnách běžné. Jenže to, že se dětské knihovny staly oázami v poušti, ještě neznamená, že poušť přestala existovat. Názor, který ta knihovnice zastávala, pořád existuje. Ona jen ve zcela dobré víře vyjádřila něco, co je v americké povaze hluboce zakořeněné: morální nesouhlas s fantastickou literaturou, odmítnutí tak zásadní a často tak agresivní, že si nemohu pomoci, ale vnímám je jako postoj bytostně pramenící ze strachu.

Takže: proč se Američané bojí draků?

Než se pokusím na tuto otázku odpovědět, dovolte mi říct, že draků se nebojí jen Američané. Mám podezření, že skoro všechny technologicky vyspělé národy jsou více či méně naladěny na vlnu anti-fantasy. Existují některé národní literatury, které, stejně jako ta naše, nemají posledních pár století žádnou tradici fantastické literatury pro dospělé,

například literatura francouzská. Ale pak jsou tu Němci, kteří mají fantastiky docela dost; a Angličani, kteří ji mají, cení si jí a jde jim líp než komukoli jinému. Takže tento strach z draků není jen západní – nebo jen technologická – záležitost. Ale nechci se pouštět do velkých historických rozborů; budu hovořit o moderních Američanech, jediných lidech, které znám dost dobře na to, abych o nich mluvila.

Když jsem si položila otázku, proč se Američané bojí draků, začala jsem si uvědomovat, že hodně Američanů není zaměřených jen proti fantastičnu, ale proti literatuře jako takové. Jako národ máme sklon pohlížet na všechny výplody obrazotvornosti buďto jako na něco podezřelého, nebo opovrženého.

„Romány čte moje žena. Já na to nemám čas.“

„V pubertě jsem tyhle sci-fi věci četl, ale teď už to samozřejmě nedělám.“

„Pohádkové příběhy jsou pro děti. Já žiju v reálném světě.“

Kdo takhle mluví? Kdo s tak dokonalou sebejistotou zavrhuje *Vojnu a mír*, *Stroj času* a *Sen noci svatojánské*? Obávám se, že je to muž, kterého potkáváme dnes a denně – příčinnivý americký muž nad třicet –, jeden z mužů, kteří řídí tuto zemi.

Odmítat takhle celou literaturu, to má co dělat s několika typickými rysy Američanů: naším puritánstvím,¹ naší pracovní morálkou, naším zaměřením na zisk, a dokonce i s naším postojem k sexu.

¹ Míněno puritánské křesťanské hnutí, které vzniklo jako důsledek anglické reformace v 16. století a bylo ovlivněno učením Jana Kalvína. V důsledku represí v letech 1620 až 1640 emigrovalo do Nové Anglie až 20 000 puritánů (včetně těch, kteří připluli na lodi Mayflower a jsou známí jako Otcové poutníci). Puritáni kladli důraz na víru, svědomí a na disciplinovaný, spořádaný život.

Číst si *Vojnu a mír* nebo *Pána prstenů* prostě není „práce“ – to děláte pro potěšení. A pokud to není možné ospravedlnit jako „výchovnou“ nebo „sebezdokonalovací“ činnost, tak to může v puritánském hodnotovém systému být jediné požitkářství nebo eskapismus, únik před realitou. Pro puritána totiž není potěšení hodnotou – naopak, je pro něj hříchem.

Stejně tak v hodnotovém systému podnikatele nemá naprosto žádné odůvodnění čin, který nevede k okamžitému a hmatatelnému zisku. Takže jedinou osobou, která má omluvu pro to, že čte Tolstého a Tolkiena, je učitel literatury, protože ten je za to placený. Náš podnikatel si ovšem čas od času smí dovolit přečíst nějaký ten bestseller: ne proto, že je to dobrá kniha, ale proto, že je to *best-seller*, kniha, která se nejlíp prodává – má úspěch, vydělala peníze. Podivně mystická mysl kšeftaře to vnímá jako ospravedlnění existence knihy a on se jejím čtením může aspoň trochu podílet na moci jejího úspěchu, na tomto požehnání z nebes. Mimochodem, jestli tohleto není magie, pak už nevím, co by jí mohlo být.

Poslední složka, ta sexuální, je složitější. Doufám, že nebudu považována za sexistku, když prohlásím, že podle mě je v naší kultuře antiliterární postoj v zásadě postojem mužským. Americký chlapec a muž je velmi často nucen, aby vymezil svou mužnost odmítnutím jistých vlastností, jistých lidských darů a schopností, které naše kultura definuje jako „ženské“ nebo „dětinské“. A je holým faktem, že jednou z takových vlastností či schopností je absolutně nezbytná lidská schopnost představitosti.

Když už jsem zašla tak daleko, rychle jsem nahlédla do slovníku.

Některé předpoklady o fantasy

Tato řeč byla přednesena u příležitosti
„Snídaně s dětskou literaturou“,
která se konala 4. 6. 2004 na velkém knižním
veletrhu Book Expo America v Chicagu.
Některé části jsem si vypůjčila z delšího textu
Mladý dospělý v „young adult“ literatuře.

Letět

6000 kilometrů kvůli desetiminutovému proslovu u snídaně mi přijde ohromně zvláštní. Pro mě je čas snídaně dobou, kdy se nemluví. Nanejvýš sem tam něco zachrochtáte. Nic víc by se po lidech u snídaně chtít nemělo. Líbilo by se mi, kdybych na vás mohla jenom přátelsky a zdvořile zachrochtat: „Děkuju vám všem za to, že jste úžasní lidé, kteří dokážou dostat knížky pro děti k dětem!“ a pak se za sborového a přiměřeně uznalého pochrochtávání zase posadit. No, ale co už.

Navrhli mi, abych vám pověděla něco o tom, jak a proč dělám knížky pro děti a jak to, že moje knížky jsou součástí mého života. To je přesně téma, o kterém nedokážu ani chrochnout. Nemám ponětí o „jak“ a „proč“, vím jenom „co“.

Takže, co jsou moje knížky pro děti a mladé lidi zač? Všechny až na jednu patří do žánru fantasy, včetně té nové, takže vám tu budu pochrochtávat něco o fantasy.

K fantasy se obvykle vážou některé předpoklady, které mě trápí. Původcem těchto předpokladů může být jak sám spisovatel, tak i ten, kdo jeho knihu uvádí na trh, případně oba dva. A tyto předpoklady mě trápí jako autorku fantasy i jako její čtenářku. Týkají se toho, kdo hrdinové fantasy jsou, kdy a kde žijí a co dělají. Zhruba řečeno je to takhle: ve fantasy 1) jsou hrdinové bílí, 2) žijí jakoby ve středověku a 3) účastní se boje Dobra proti Zlu.

Předpoklad 1: Hrdinové jsou bílí. Dokonce i když v textu samotném to běloši nejsou, na obálce ano. Já vím, o prodejkách mi nemusíte nic vykládat!

Hádala jsem se o tom už s nejedním grafickým oddělením a většinou jsem prohrála. Prosím však, abyste uvážili, že určovat, „co se prodává“ nebo „co se neprodává“, může být sebenaplňující se proroctví. Jestliže černé děti, Hispánci, Indiáni a Indové nekupují fantasy, což většinou nekupují, nemohlo by to být tím, že se nikdy neuvidí na obálce?

Já dostávám dopisy, které mě velmi dojmají, dopisy od dospívajících mladých lidí s tmavou pletí odsud i z Anglie, ve kterých mi píšou, že když si uvědomili, že Ged a ostatní obyvatelé Zeměmoří nejsou běloši, cítili snad vůbec poprvé, že do světa literární a filmové fantasy patří také. Nestojí to za zamyšlení?

Předpoklad 2: Říše fantasy rovná se středověk. Tak to ale není. Fantasy představuje alternativní svět mimo naši historii a jeho mapa na našich mapách není. Může připomínat středověkou Evropu v tom, že je preindustriální – ale tohle neomlouvá chybějící ekonomiku ani sociální spravedlnost. Stejně tak to nevysvětluje, proč tam nikdo nikdy nekrmí ani nenapájí koně, kteří běží celý den a celou noc jako Toyota Prius. Vůbec nejlepší parodií na tento x-tý odvar z Tennysona¹ je Svatý Grál od Monty Pythonů, kde koně nahradily pouhé skořápky kokosových ořechů. Kdykoli tedy namísto tupohlavých, recyklovaných žvástů narazím na fantasy, která se odehrává v poctivě vymyšleném společenském uspořádání a kultuře, mám chuť oslavit to menším ohňostrojem.

¹ Alfred Tennyson (1809–1892), anglický básník, představitel novoromantismu, oblíbenec královny Viktorie.

Kritici, netvoři
a fantastové

Jednu

dobu mi lidé pořád říkali: musíš si přečíst tu úžasnou knihu o škole pro čaroděje, je tak originální, nic takového tu ještě nebylo!

Přiznám se, že když se to stalo poprvé, myslela jsem, že mi doporučují ke čtení mého vlastního *Čaroděje Zeměmoří*, v němž se škola pro čaroděje vyskytuje a který se tiskne nepřetržitě od roku 1969. Chyba lávky! Musela jsem si vyslechnout všechno o Harrym – a ze začátku to bylo opravdu krušné. Cloumala mnou hanebná závist. Brzy ji však nahradil rostoucí a méně hanebný úžas. Recenzenti a kritici mluvili o knize J. K. Rowlingové, jako by to byl jedinečný a bezprecedentní fenomén.

Skutečným fenoménem byla ovšem obrovská a nefalšovaná popularita, kterou si kniha získala ještě předtím, než se všeho zmocnila bestsellerová mašinerie. Ta kniha byla okouzující v čarodějském smyslu slova: působila na lidi vypravěčským kouzlem. Šeptanda přivedla k její četbě dospělé, kteří nečetli nic ani vzdáleně podobného od doby, kdy jim bylo deset, a možná dokonce vůbec nikdy; a protože to pro ně byla úplně nová zkušenost, měli za to, že jde o ohromně originální věc.

Jenže aspoň lidé, kteří o knihách píšou, by přece nějakou čtenářskou zkušenost mít měli. Ti, kteří vychvalovali originalitu *Harryho Pottera*, předvádějí čirou neznalost tradic, k nimž se kniha hlásí – nejen britského subžánru, takzvaného „školního příběhu“, ale také neznalost jedné významné světové tradice, totiž fantastické literatury. Jak mohlo tolik recenzentů a literárních kritiků vědět tak málo

o jedné významné oblasti literatury, mít tak malé zkušenosti a tak málo srovnávacích standardů, že byli přesvědčeni o knize pro danou tradici typické a vlastně celkem konvenční, ne-li dokonce nepůvodní, že je čímsi jedinečným?

Do značné míry z toho můžeme vinit modernisty. Edmund Wilson¹ a jeho generace po sobě zanechali tradici kritiky, která je svým způsobem takový malý netvor. V této škole pro antičaroděje se nebere vážně jiná beletrie než různé varianty realismu, označovaného jako „vážný“. Zbytek narativní beletrie je označen jako „žánr“, zavrhuje se a nečte.

Podle tohoto pravidla učily univerzity celé generace studentů vyhýbat se oklikou všem „žánrům“ včetně fantastické literatury (ledaže byla napsána před rokem 1900, nebyla psaná anglicky a/nebo ji lze označit za magický realismus). Studenti na katedrách anglistiky se rovněž učili prchat před většinou knížek pro děti nebo před knihami, které oslovují zároveň děti i dospělé, jako by to byly morové dýměje těsně před prasknutím. A na mnoha univerzitách to platí dodnes. V sázce je akademická odbornost – a možná i teplé místečko. Dotknout se žánru znamená poskvřnit se. Valná většina recenzentů v redakcích populárních časopisů vzešla z univerzit, a tak se tohoto pravidla většinou pořád drží. Pokud už realita toho, co lidi doopravdy čtou, donutí nějaké periodikum k recenzi detektivky nebo science fiction, pak takové recenze drží stranou, v izolaci a pod diskrétním titulkem.

¹ Edmund Wilson (1895–1972), americký spisovatel a především nesmírně vlivný literární kritik. Podrobněji viz *Slovníček autorů*.

Bok po boku, tlapku v ruce – zvířata v dětské literatuře

Jde o přepracovanou a rozšířenou verzi *Výroční přednášky na počest M. H. Arbuthnotové*¹ z roku 2004, kterou jsem měla tu čest přečíst na setkání Americké asociace knihoven. Aby přednáška netrvala do rána, musela jsem striktně omezit prostor věnovaný každé knize, a ani tištěná podoba přednášky publikovaná následně v časopise *Děti a knihovny* nemohla být o mnoho delší. Zde mám čas a prostor k tomu, abych se mohla každé knize věnovat podrobněji a rozebrat, jak dané dílo ilustruje, definuje či popírá konvence nebo tradice literatury, o níž bude řeč.

¹ Jedná se událost pořádanou každoročně organizací ALSC (*Association for Library Service to Children*), jež si klade za cíl „vytvořit pomocí knihoven lepší budoucnost pro děti“. ALSC pozve vybraného spisovatele, literárního kritika, knihovníka nebo profesora literatury, aby si připravil přednášku, která obohatí téma dětské literatury. Tato přednáška pak vždy vyjde tiskem v časopise ALSC *Children and Libraries* (*Děti a knihovny*). May Hill Arbuthnotová (1884–1969) byla spisovatelka a literární vědkyně, která zasvětila celý život propagaci dětské literatury. Mimo jiné napsala dnes již v americkém literárním světě klasický a nepostradatelný úvod do dětské literatury *Children and Books*, který se dočkal mnoha vydání.

I / Lidská bytost: kontinuum a dichotomie

Nad stolem, na němž píšu, mám přišpendlený obrázek z mexického státu Guerrero. Je vyvedený v zářivé modré, červené, oranžové, růžové a zelené a zpodobňuje vesnici načrtnutou v perspektivě, které rozumím: nikde se nic neztrácí v dálce, nikde se nic nezmenšuje. Vidíme spoustu květin velikých jako stromy nebo stromů velikých jako květiny. Ve vsi panuje čínorodý ruch: nějaká dáma prodává koláče, muži nesou pytle, mladík žádá dívku o ruku, kavalír hraje na kytaru a dáma, již se dvoří, jej opovržlivě přehlíží. Lidé pracují na zahradě, drtí kukuřičná zrna, vaří, vycházejí z kostela, jdou do školy. Kovboj na koni shání dohromady pár krav a býka; probíhá kohoutí zápas; osel táhne káru do města; na dvorcích jsou králíci, kuřata a psi (alespoň myslím, že jsou to psi, je totiž těžké rozeznat je od koz – nebo jsou to ovce? –, které stojí hned vedle); koně s těžkým nákladem na hřbetě klušou ulicí kolem opilce ležícího na zádech, jenž kope nohama do vzduchu; v potoce plavou ryby a nahoře na zářivě zeleném kopci pod zářivě zlatým sluncem stojí dva jeleni, jeden zářivě bílý a druhý zářivě červený.

Na této malbě je bezmála tolik zvířat jako lidí a všichni tvoří jednu směsici, žijí bok po boku, v jednom chumlu, až na ty dva divoké jeleny stojící odtažitě stranou.

Kdybyste z obrazu vyňali zvířata, zpodobnění vesnice by nebylo pravdivé zrovna tak, jako kdybyste

z něj vyňali lidi, protože životy vesničanů a životy zvířat jsou dokonale propojené. Jídlo, pití, doprava, zábava: toto vše zvířata vesničanům poskytují, a proto dávají vesničané zase něco jim a starají se o ně – všichni si navzájem slouží a potřebují se. Tvoří společenství. Bok po boku, tlapku v ruce a čenich vedle nosu. Právě takhle většina z nás po několik tisíciletí lidské historie až do minulého či předminulého století žila.

Ti dva jeleni, jediná divoká zvířata na obrázku, stojí stranou vesnice a nejsou její součástí, ale zcela určitě jsou nedílnou součástí obrazu.

Před začátkem dějin, před vznikem zemědělství, jsme žili stovky tisíc let jako lovci a sběrači. V typické vesnici lovců a sběračů byli jen lidé a možná ještě nějakí ti mazlíčci – psi nebo zvířecí mláďata. Takové lidské společenství tvořilo pouhou podmnožinu společenství převážně nelidského: lesního, pralesního, stepního nebo pouštního, které mělo svou stabilní populaci rostlin a zvířat, svůj ekosystém. Každý živočišný druh, včetně toho našeho, byl součástí této populace, tohoto systému vzájemné závislosti. Každý živočišný druh si žil svým životem za víceméně rovnocenných podmínek – ať to byla kmenová vesnice, mraveniště, stádo antilop nebo smečka vlků. Jakožto lovci a sběrači jsme ke zvířatům neměli vztah v tom smyslu, že bychom je využívali, starali se o ně nebo je vlastnili. Žili jsme mezi nimi, nebyli jsme jim nadřazení. Byli jsme jen jedním článkem v potravním řetězci. Lovili jsme jeleny – ale lvi lovili zase nás. Se zvířaty, která jsme nejedli a jež nás nepožírala, jsme měli vztah neutrální či sousedský – někteří sousedé bývají otravní, jiní užiteční, další oblíbení, směšná či obdivuhodná.

Pokud měla tato sousedskost či společnost pozitivní náboj, často jsme ji vnímali jako duchovní spřízněnost. V této spřízněnosti jsme zvířata obvykle chápali jako ty starší z nás, jako své předchůdce, jako předky lidských bytostí. Jsou to lidé z „Doby snění“. A my jsme patřili k nim, k lidem-Jelenům nebo k dětem Jezevce. V nezměrném a nesmírně nelidském světě doby kamenné sužovaly malá společenství příslušníků našeho živočišného druhu (druhu naháčů se zranitelným tělem) vážné obavy. Byly to obavy z věcí jak smyšlených, tak i zcela reálných. Potřebovali jsme vědět, že náležíme k mocnému, prastarému a neměnnému světu zvířat všude kolem, potrebovali jsme se ujistit, že k němu patříme a že jsme s ním spřízněni. Věděli jsme, že jsme jiní, ale věděli jsme také, že máme na světě své místo.

Toto vědomí sdíleli i někteří tak pozdní myslitelé jako Lucretius, který žil těsně před počátkem křesťanské éry. Ve své rozsáhlé básni *O přírodě* žádnou bariéru mezi člověkem a zbytkem přírody nevidí; vnímá mimolidský svět jako žírnou půdu, která lidstvo utváří a vyživuje a do které patříme jako granát do skály, z níž vykrystalizoval. A do níž se opět vrátíme, jako se vlna zalitá paprsky slunce vrací do moře.

Pouštní kmeny staré Judeje to takhle ovšem neviděly. Pro ně nebyla země půdou, která je vyživuje, nýbrž protivníkem – nikoli sítí vzájemně propletených vztahů, nýbrž královstvím, jemuž je třeba vládnout. Zvíře bylo v jejich pojetí zcela vyčleněno jak ze světa lidského, tak i božského. A lidstvo mělo z vůle Boží panovat všemu a všem kolem.

Čím víc jsme zvířata naháněli do stád a chovali je jako zdroj potravy i pracovní sílu, čím víc jsme je

domestikovali a vládli jim a čím víc jsme žili ve městech, obklopeni všude jen dalšími lidmi, tím snazší pro nás bylo vyčlenit se ze společenství ostatních živočišných druhů, prosadit svou odlišnost a dominanci a popřít spřízněnost a závazky, které z ní plynuly. V Evropě začala být myšlenka, že žijeme se zvířaty v jednom společenství a že jsou to naši sousedé, natolik nezvyklá, že svatého Františka považovali za světce a podivína už jen proto, že ji hlásal.

V osmnáctém století jsme už v Evropě měli vynalezenou „přírodu“. Příroda zahrnuje všechny ostatní živočišné druhy kromě nás a všechna místa, kde žijí ony, ale ne my. Příroda je pro člověka jeho druhým já – ať idealizovaným, nebo démonizovaným. Stojíme vně Přírody a nad ní.

V lese, na vesnici nebo na statku bylo naše vzájemné propojení se zvířaty nepochybné a zcela zřejmé, ono společenství bylo zkrátka každodenní realitou. Mohli jsme svými domácími zvířaty pohrdat, tyranizovat je a týrat, ale neobešli jsme se bez nich a věděli jsme to, a tak jsme je dobře znali. Jenže města se rozrůstala a statků a divočiny ubývalo. Po průmyslové revoluci žilo čím dál víc lidí bez jakéhokoli každodenního kontaktu s jiným živočišným druhem. Ve dvacátém století nahradil automobil koně – poslední zvíře, jež bylo předtím ve městě nepostradatelné –, což lidem najednou umožnilo prožít celý život v naprosté nevědomosti a lhostejnosti vůči jiným živočišným druhům. Zvířata, která potřebujeme jako zdroj potravy a k naplnění dalších potřeb, teď pobývají kdesi jinde, ve vzdálených velkochovech, na farmách a jatkách a naše závislost na nich je tak dokonale skrytá, že o ní doslova

nemusíme vědět. K tomu, abychom si nějak spojili třeba živé prase nebo slepici s jakýmsi plátkem masa zabaleným v plastu nebo s nějakými smaženými obalovanými žmolky, k tomu už je třeba pěkná dávka představitivosti – člověk o tom musí mít nějaké informace, musí se o to aktivně zajímat a určitě mu nebude příjemné se tím zabývat. Došlo tu tedy k radikálnímu řezu, k naprostému a úplnému odcizení. Když zmizely důkazy o našem trvalém svazku se zvířaty, zanikl i náš pocit širšího společenství s nimi. Stvořili jsme si svět jen pro nás samotné, v němž nezáleží na ničem jiném kromě nás a kde nepřiznáváme smysluplnou existenci ničemu kromě sebe. Už nemáme žádný protipól, žádné „druhé já“.

V tomto radikálně ochuzeném, jednodruhovém světě se obzvláště důležitým pojítkem s mimolidským světem stali domácí mazlíčci. Také spousty pořadů o zvířatech, na něž se díváme v televizi, nám poskytují iluzi, že jsme se zvířecím světem stále ve spojení. Pozorování ptáků, rybaření, lov – to jsou dnes už zcela umělé aktivity provozované za pomoci vyspělých technologií, nepostrádají však sentimentální pouto s našimi kořeny – protože jejich prostřednictvím usilujeme o spojení s mimolidskými bytostmi anebo o připomínku (byť jakkoli umělou), že takový vztah a taková spojitost kdysi existovaly. Že tu kdysi žili jiní lidé. Že jsme kdysi měli rodinu.

Takovou spojitost nám však nabízejí i naši vyprávěcí příběhy.

II / Tři literatury

Při své zběsilé a velmi povšechné jízdě tisíciletími jsem poukázala na tři období – období kmenové/prehistorické, období statků, vesnic a měst a období vysoce technizované a průmyslové. Každé z nich má svou literaturu o zvířatech a na tyto tři literatury se zde zaměřím. Při tom se budu dopouštět nanejvýš hanebného zevšeobecnování.

První epocha: literaturu lovců a sběračů, předávanou ústním podáním, tvoří převážně mýty, v nichž jsou zvířata hlavními, často i jedinými postavami.

Hlavním účelem mýtu je říci nám, kdo jsme – tedy kdo jsme jakožto lidé. Vyprávění mýtů upevňuje naši pospolitost a naši zodpovědnost. Mýty se vyprávějí jak dětem, tak i dospělým a plní úlohu naučných příběhů.

Tak například mnoho indiánských mýtů se zabývá Prvními lidmi, jimž se říká jmény živočišných druhů, jako například Kojot, Havran, Králík, a jejichž chování je typické jak pro lidi, tak i pro zvířata. Jsou mezi nimi tvůrci, šejdíři, hrdinové i padouši. Obvykle se věnují přípravě světa pro „lid, který přijde“, tedy pro nás – nás lidi, Juroky nebo Lakoty. Vytržené z kontextu tyto příběhy z velkých mytologií moc nedávají smysl, a tak bývají zlehčovány do podoby žertovných vyprávěnek – jak přišel datel k červené čepičce a tak dále. Podobně také indické džátaky se vyprávějí jen jako zábavné příběhy – není v nich ani náznak jejich spojení s myšlenkou dharmy, reinkarnace a buddhovské podstaty. Jenže dítě, které do sebe takový příběh „vstřebá“, může „vstřebat“ i tyto hlubší souvislosti, aniž by o tom vědělo.

Mladý dospělý v „young adult“ literatuře

Tato řeč vznikla v roce 2004 u příležitosti převzetí *Ceny Margaret A. Edwardsové¹ za literaturu pro mladé*, kterou uděluje *Společnost amerických knihovníků (American Library Association)*.

Když jsem bědovala, že netuším, o čem by ten proslov měl být, knihovníci mi laskavě napověděli, že nikomu nebude vadit, když promluvím o své práci, a tak jsem se o to pokusila. Následující rok jsem potřebovala krátký projev na *Chicagský knižní veletrh (Chicago Book Expo America)*, a tak jsem tuhle řeč tak trochu vykradla, protože najdete pár téměř shodných odstavců v „Některých předpokladech o fantasy“.

¹ (1902–1988), americká knihovnice, průkopnice v oblasti komunikace knihoven s mládeží a podle všeho i odvážná inovátorka – roku 1943 vynalezla „book wagon“, koňský povoz plný knih, s nímž jezdila v oblastech kolem Baltimoru postižených hospodářskou krizí.

Jestli

někdo ví, co je to „young adult“ literatura, tedy literatura pro dospívající, tak jste to vy, kdo sedíte zde v obecenstvu. Připadám si jako blázen, že se o tom snažím něco vykládat zrovna vám. Pokoušela jsem se o „young adult“ napsat nějaká všeobecně platná moudra, a přišla jsem na to, že jediné, o čem něco vím, je to, co sama píšu, tedy pokud vím, co to vlastně je. Pravda je taková, že jsem „young adult“ už *psala*, aniž bych si to uvědomovala. A je velmi příjemné se prostřednictvím Ceny Margaret Edwardsové dozvědět, že se mi to povedlo. Ale pořád ještě nevím, co jsem to vlastně *psala*.

Jak to celé začalo? Nečekaně. Herman Schein z nakladatelství Parnassus Press, v němž vycházely knížky pro malé děti, které *psala* má matka, chtěl vydat něco pro ty starší, a tak mě požádal, abych mu něco *napsala* – nějakou *fantasy*.

A já řekla – jenom to ne, to nedokážu, pro děti jsem nikdy nic *nepsala* a neumím to, zcela nemožné, děkuju vám pěkně, a utekla jsem.

A došla jsem domů a želela svých slov. (Nikdo neumí želet svých slov upřímněji než spisovatel.) O to, abych *napsala* knihu, mě do té doby nikdo nepožádal. Deset let jsem se nakladatelům *vnucovala* s povídkami a romány, o které se neprosili a které nechtěli, a teď najednou – nabídka? Tak to ano, ano! Ale vlastně přece jen ne: pro děti jsem nikdy *nepsala*, nemám ponětí, co to *obnáší*, nemám ráda, když musím myslet na konkrétní typ čtenářů, odmítám jakkoli omezovat svou fantazii nebo slovník a to, o čem chci *psát*, stejně není pro teenagery. A navíc

přece říkal fantasy. Jako Tolkien? Bože můj! Soutěžit se Shakespearem, no jasně! Na to zapomeň.

Ale jak jsem tak přemýšlela o Tolkienovi, začala jsem dumat o čarodějích... a pak o něčem, co mi na čarodějích vždycky vadilo... Prospero, Merlin, Gandalf, samí dědci. Špičatý klobouk a bílá brada. Jak to? Co byli zač, než se z nich stali fousatí dědci? Byli to mladíci – holobrádci. Děti. Jak se z dětí stali staří čarodějové? Tak, že byli nejdřív mladí čarodějové, to je nabíledni. Učili se řemeslu, chodili do... školy pro čaroděje?

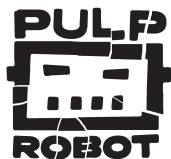
Ha. No vida. *To je ale nápad.*

Tím nechci tvrdit, že jsem to vymyslela já. Nezapobádám nikam vlaječky a neočůrávám si ploty. V *Meči v kameni* nechává T. H. White Merlina prohlásit něco legračnického o tom, jak chodil do školy pro čaroděje, a nepochybně existují i další předchůdci. Ale v roce 1968 tu myšlenku nikdo, koho jsem znala, ještě nerozpracoval.

A tahle myšlenka se mě chytila jako buldok. Nebo spíš jako hroznýš královský – celou mě omotala a spolkla. Já jsem se tou myšlenkou stala. Takové to totiž je, když píšete romány. Jste jako slon, který žije uvnitř hroznýše. Malý princ tohle všechno dobře věděl.

Celý ten nápad nebyl jen o škole, kde se učí magie, velikou roli v něm hrálo i dítě nadané v zásadě neomezenou mocí, které se potřebuje – velmi nutně potřebuje – naučit svou moc chápat a ovládat. To je ohromná myšlenka. Ta už má nějaký dopad. Obsahuje celé světy.

A tak se slon o několik měsíců později vynořil z hroznýše jakožto *Čaroděj Zeměmoří*. Herman Schein s ním byl spokojený a jeho žena Ruth

Ursula K. Le Guinová: Proč číst fantasy

Z anglického originálu *Cheek by Jowl*
vydaného roku 2009 nakladatelstvím Aqueduct Press
a *The Language of the Night:*
Essays on Fantasy and Science Fiction
vydaného roku 1979 nakladatelstvím Putnam Pub Group
přeložil Jakub Němeček.
Redakce: Vanda Pokorná,
Lenka Němečková.
Slovníček autorů sestavil překladatel.
Korektury: Jana Mášová.
Kresba na obálce: Tomáš Kučerovský.
Typografická úprava a sazba: Typonaut.
Fonty: František Štorm.

V dubnu roku 2019 vydal
Gnóm! – Jakub Němeček
U Akademie 524/13
170 00 Praha 7
jako svou 7. tištěnou publikaci
a jako 2. svazek edice Pulp Robot

Vyrobila Tiskárna Protisk s. r. o.
Rudolfovská 617, 370 01 České Budějovice
www.protiskcb.cz

Distribuce Kosmas, www.kosmas.cz

První české vydání. Stran 192.
Doporučená prodejní cena 189 Kč.
Kniha vyjde také jako e-book, viz
www.pulp-robot.cz / www.gnom.name

ISBN: 978-80-88299-06-6

